

УДК 336.22

ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВИХ ПЛАТЕЖІВ ПІДПРИЄМСТВА

Півняк Ю.В.

Розглянуті проблеми оптимізації податкових платежів підприємства. Для вирішення завдання оптимізації суми податків, яку може сплачувати підприємство, при умові, що метою діяльності такого підприємства є одержання прибутку, що споживається й порівняння різних варіантів розвитку підприємства з урахуванням податкових платежів застосовувана цільова функція споживання підприємства. Критерієм оптимальності для динамічного розвитку підприємства запропоновано вважати цільову функцію, що дорівнює добутку споживання в різні моменти часу. А критерій оптимальності буде досягатися при тому варіанті розвитку підприємства, для якого цей добуток буде максимальним.

Ключові слова: Оптимізація податкових платежів, прибуток, цільова функція споживання підприємства, розвиток підприємства, податкова політика підприємства.

Динаміка й тенденції розвитку українського податкового законодавства розширюють коло проблем, пов'язаних з оподаткуванням вітчизняних підприємств, визначення основних пріоритетів у сфері податкових відносин.

Формування податкової системи України з чітко визначеною фіскальною направленістю обумовило появу різноманітних публікацій по проблемам податкової оптимізації, але вони містять, в основному, практичні рекомендації щодо уникнення або зменшення рівня податкового навантаження на суб'єктів підприємницької діяльності.

Незважаючи на наявність великої кількості публікацій, тема є недостатньо розробленою. Більшість публікацій стосується окремих питань податкової політики підприємства. У наукових працях відчувається недостатність комплексного дослідження проблеми оптимізації податкових платежів підприємства в умовах трансформаційної економіки.

Ряд теоретичних питань оподаткування й управління податковими платежами висвітлено в працях І. Бланка, О. Василика, В. Вишневецького, О. Галушко, В. Геєця, А. Єлісєєва, А. Загороднього, С. Каламбет, К. Ковальчука, І. Лукінова, І. Луніної, Д. Мельника, Н. Скворцова, А. Соколовської, М. Чумаченко та інших. При цьому вітчизняні вчені в основному зосереджують увагу на проблемах ефективності податкової системи України й визначенні основних напрямків її реформування. В цьому контексті аналіз впливу державної податкової політики на діяльність підприємств використовується для підтвердження висновків про необхідність реформування податкової системи. В той же час проблеми оптимізації податкових платежів підприємства й виявлення їх впливу на діяльність і розвиток самих підприємств майже не досліджуються.

В той же час, стабілізація економічної ситуації й зростання інтересу до розробки економічної стратегії й тактики підприємства обумовлюють необхідність визначення цілей і задач податкової політики підприємства, виходячи не тільки з мінімізації податків, а й з можливостей реалізації основних задач господарської діяльності. Все це й обумовило мету, завдання та логіку викладення матеріалу статті.

Метою статті є розгляд теоретичних аспектів й розробка методичних підходів щодо побудови моделі оптимізації податкових платежів підприємства з метою забезпечення стабільного його розвитку.

Система податків, що сплачують підприємства в Україні, включає податки на статичний і динамічний складники діяльності підприємства та податки на результати діяльності

Якщо ставки податків на статику надмірно низькі, то вони не стимулюють ліквідацію неефективних виробничих фондів (особливо на державних підприємствах). Занадто високі ставки податків на статику призводять до того, що підприємству стає невигідно мати не тільки діючі, але й ефективно працюючі виробничі фонди. Це веде до розпродажу фондів і гальмує економічну діяльність,

у якій вони використовуються, що в кінцевому результаті зумовлює дефіцит товарів та послуг і зростання цін на них.

Податками на динаміку обкладаються грошові потоки, які одержуються й виплачуються підприємством. Податком на додану вартість на практиці обкладається різниця між виручкою й матеріальними витратами. Акцизним збором - оборот від реалізації високорентабельних і монопольних товарів. А нарахуваннями на заробітну плату - фонд оплати праці, або потік оплати праці. Вплив кожного з цих податків на економіку підприємства пов'язаний з тим грошовим потоком, який ними оподатковується.

Податок на додану вартість регулює зростання цін. Якщо ставка цього податку невелика, то він орієнтує підприємців збільшувати прибуток не стільки за рахунок зростання цін, скільки за рахунок підвищення ефективності виробництва й збільшення обороту. Якщо ставка податку на додану вартість велика, то він гальмує динаміку виробництва, його ефективність падає, а це може призвести до загальноекономічної кризи [4].

Акцизним збором оподатковуються, як правило, товари, що не належать до предметів першої необхідності й рівень рентабельності яких досить високий.

Нарахування на заробітну плату не тільки обмежують зростання фонду споживання, але й економічно впливають на підприємства шляхом додаткового вилучення фінансових коштів.

Податки на результати діяльності: податок на прибуток, податок з доходів фізичних осіб.

Податок на прибуток впливає на майбутнє підприємства. Податок на прибуток, що інвестується, визначає розмір частки прибутку підприємства, що йде на накопичення, і завдяки цьому формує майбутні можливості підприємства виробляти прибуток. Чим вища ставка цього податку, тим менша частка прибутку буде спрямована на розвиток підприємства. Податок на прибуток, що споживається, діє на кожне підприємство як стимул здійснювати підприємницьку діяльність. Зростання ставки цього податку до певної межі впливає тільки на рівень споживання підприємців. Однак якщо ставка перевищує граничну величину, що дорівнює величині банківського відсотка на депозит, то підприємство втрачає сенс функціонувати й ліквідується.

Ставки податку на прибуток, що споживається, і величина нарахувань на заробітну плату повинні бути взаємопов'язані, інакше грошові виплати будуть здійснюватися по більш вигідному каналу, і дія одного з цих податків буде послаблена.

Величина очікуваного прибутку може служити основою в розрахунках прогнозованих обсягів податкових платежів підприємства. Відповідно до цих прогнозів можуть визначатися суми податкових надходжень у бюджет та позабюджетні фонди на конкретно запланований період. Виходячи з прогнозних розрахунків податкових платежів, може будуватися політика розміщення позик, дивідендна політика, амортизаційна політика тощо і в кінцевому результаті визначатися тенденції розвитку підприємства за умов стабільності національної валюти та інших макроекономічних показників.

Суспільство не може перешкодити намаганням підприємця накопичувати власний капітал для подальшого розвитку бізнесу, оскільки саме сумарний обсяг підприємницького капіталу визначає рівень національного багатства [1, с.91]. Тому держава має обов'язково підтримувати підприємництво. Важливе значення при цьому має оподаткування підприємств.

Для вирішення завдання оптимізації суми податків, які може сплачувати підприємство, приймаємо, що метою діяльності такого підприємства є одержання прибутку, що споживається. Тому для порівняння різних варіантів розвитку підприємства з урахуванням податкових платежів може бути застосовувана цільова функція споживання підприємства $L(Cn_1, Cn_2, \dots, Cn_n)$, яка залежить від величини $Cn_1, Cn_2, \dots, Cn_n$ (споживання підприємства на n послідовних рівних відрізках періоду прогнозування t) [2, с.237].

Цільова функція L буде зростати й зменшуватися разом з добутком $(Cn_1, Cn_2, \dots, Cn_n)$. А максимум критерію L буде досягатися при тому варіанті розвитку підприємства, для якого цей добуток буде максимальним. Тому як критерій оптимальності для динамічного розвитку підприємства доцільно застосовувати мультиплікативну цільову функцію, що дорівнює добутку споживання в різні моменти часу:

$$L = (Cn_1, Cn_2, \dots, Cn_n) = Cn_1 \cdot Cn_2 \cdot \dots \cdot Cn_n. \quad (1)$$

Таким чином, оцінювати результати податкової політики підприємства можна за допомогою мультиплікативного критерію оптимальності споживання підприємства на n послідовних рівних відрізках інтервалу прогнозування t .

Зрозуміло, що значення мультиплікативного критерію (L) буде мати значення близьке до нуля як при дуже високих, так і при дуже низьких податкових ставках (загальної суми сплачених податків).

$$L = ПОД_1, ПОД_2, \dots, ПОД_n, \quad (2)$$

де $ПОД_1$ - сплачена підприємством сума податків у початковий момент прогнозування;

$ПОД_n$ - аналогічна сума через певний інтервал часу.

Це означає, що повинен існувати оптимальний рівень податкових ставок, при якому критерій L буде максимальним. Задача по знаходженню оптимального рівня податків може бути розв'язана, виходячи з припущення, що всі податки, що сплачує підприємство замінюються одним податком на прибуток. Реальність даного припущення базується на тому, що для вирішення поставленої задачі є несуттєвим розподіл податків по структурі підприємства. Важливе значення має оптимально можлива сума податкових платежів незалежно від того, які саме податки цю суму складають. Зрозуміло, що кінцева сума податків, зібрана через рік, буде залежати від розподілу податків по структурі підприємства, однак для визначення оптимального рівня оподаткування цією залежністю можна знехтувати, оскільки вона тільки корегує діяльність підприємства, але не визначає її, тоді як величина суми податків, що сплачуються підприємством, обумовлює можливості продовження діяльності або її уповільнення. А це, у свою чергу, визначають загальні податкові платежі підприємства.

Також реальність даного припущення зумовлена тим, що в кінцевому рахунку джерелом податків виступає додана вартість, а прибуток - це основна її складова частина. Якщо після сплати податків він виявиться від'ємним, то це можна інтерпретувати як виплату сукупного податку на прибуток зі ставкою більше 1. Таким чином, податок на прибуток дозволяє врахувати всі ситуації, у яких може опинитись підприємство при сплаті податків.

Крім того, якщо виходити з того, що метою діяльності підприємства є одержання прибутку, а тому його зменшення за рахунок податків показує, якою мірою податки знижують ефективність підприємства в досягненні мети його функціонування й привабливість для інвесторів. Таким чином, подання всіх податків у вигляді податку на прибуток дозволяє більш просто проаналізувати вплив податків на динаміку підприємства й на політику інвесторів.

З означених причин податок на прибуток виявляється найбільш зручним при спрощеному моделюванні впливу податків на діяльність підприємства й політику інвесторів, а саме ці два фактори визначають розвиток підприємства через певний проміжок часу.

Зазначимо також, що весь прибуток підприємства, який одержується, спрямовується на розвиток. Це припущення дещо спрощує реальну ситуацію, оскільки звичайно частка прибутку спрямовується на споживання. Однак цей факт не є вирішальним для визначення суми податкових зборів, тому ним можна знехтувати, вважаючи, що весь фонд споживання формується шляхом нарахування заробітної плати.

Далі приймемо, що сумарний капітал підприємства може змінюватися не тільки за рахунок прибутку, що інвестується, але й за рахунок притоку або відтоку капіталу зовнішніх інвесторів. Величина капіталу, що інвестується, за рік лінійно залежить від середньої величини норми чистого прибутку, отриманого підприємством за рік, а якщо середня норма річного чистого прибутку близька до нуля, то підприємство припиняє діяльність, а значить, вартість (капітал) діючого підприємства наближається до нуля.

Під зовнішніми інвесторами (на відміну від внутрішніх інвесторів - підприємців, що інвестують отриманий прибуток) розуміються не тільки іноземні інвестори, які вкладають гроші в розвиток даного підприємства, а також фізичні і юридичні особи країни (громадяни, банки, різні недержавні

фонди тощо), які мають грошові кошти й самостійно визначають, як ними розпорядитися: спрямувати на споживання, покласти в банк, вкласти в конкретне підприємство тощо.

Зрозуміло, що при більш коректному дослідженні зв'язку між нормою прибутку й потоком інвестицій потрібно задаватися більш складною функцією, ніж лінійна залежність, бо відтік інвестицій більше залежить від норми прибутку, ніж приток, оскільки:

якщо норма прибутку підприємства падає нижче банківського відсотка на депозит, то інвесторам не має сенсу фінансувати конкретне підприємство, а краще покласти гроші в банк. Якщо ж норма прибутку підприємства висока, то вигідність його фінансування менш очевидна, ніж невигідність при низькій нормі прибутку, оскільки інвестиції пов'язані з ризиком;

при високих нормах прибутку приток інвестицій повинен виходити на насичення, оскільки обмежені як обсяг вільних коштів інвесторів, так і можливості освоєння інвестицій підприємством.

Таким чином, вирішення задачі оптимізації суми податків приводить до наступного результату. Оптимальна ставка сукупного податку (OC_{nod}), наведеного у вигляді податку на прибуток, може бути визначена за формулою

$$OC_{nod} = 0,67(1 - CH_{зб} / CH_n), \quad (3)$$

де $CH_{зб}$ - середній (по підприємству) рівень норми чистого прибутку, при якому не має сенсу в подальшому функціонуванні підприємства;
 CH_n - поточна величина середньої річної норми прибутку (без урахування податків) підприємства.

Оскільки в нормальному економічному стані величина $CH_{зб}$ близька до нуля, а величина CH_n істотно більше нуля, то другим множником у формулі 3 при грубому аналізі можна знехтувати. Це означає, що для збереження підприємства величина OC_{nod} не повинна перевищувати 0,67 [2, с.120].

Якщо позначити через $ЧП_{об}$ частку, яку складає середній прибуток підприємства (без відрахування будь-яких податків) від середньої доданої вартості, а через CC_{nod} - ставку сукупного податку, наведеного у вигляді виплати частини доданої вартості, - тоді формулу 3 можна подати у вигляді

$$CC_{nod} = 0,67ЧП_{об}(1 - CH_{зб} / CH_n). \quad (4)$$

Якщо припустити, що прибуток без відрахування податків становить у середньому близько половини доданої вартості ($ЧП_{об} = 0,5$), то отриманий результат означає, що оптимальним буде таке вилучення податків з підприємства, яке складатиме не більше 30-35% доданої вартості. Такий висновок збігається з висновками В. Юринця й С. Лондаря [6, с.30] та С. Есипова [3, с.36]. Якщо ставки податків на підприємства такі, що сума податків, що вилучається, більше означеної величини, то в найближчій перспективі це може призвести до гальмування розвитку підприємства.

Аналіз літературних джерел щодо визначення рівня податкового навантаження вітчизняних підприємств показав, що в Україні цей показник складає 40% без урахування зборів на обов'язкове соціальне страхування і 56% з їх урахуванням [4].

Якщо позначити через $ЧП_{i=0}$ рівень середньорічного чистого прибутку підприємства, при якому буде відсутній сумарний потік зовнішніх інвестицій в розвиток підприємства, тобто $ЧП_{i=0}$ - це такий рівень середньорічного чистого прибутку, при якому припиняється розвиток підприємства. То для розрахунку цієї величини також можна застосовувати формулу

$$ЧП_{i=0} = \frac{B_{ден}}{1 + B_{ден}}, \quad (5)$$

де $B_{ден}$ - середня (по національній економіці) величина банківського відсотка на депозит [2, с.121].

Таким чином, обсяг інвестиційного капіталу буде збільшуватися, тільки якщо середня норма чистого прибутку підприємства буде перевищувати рівень $ЧП_{i=0}$. Тобто якщо річна норма середнього по країні банківського відсотка на депозит становить 0,07, то сукупний рівень податків повинен бути таким, щоб середня по підприємству річна норма чистого прибутку була хоча б не менша за 0,065.

В Україні у динаміці за 2000-2004р.р. відсоткові ставки банків за депозитами змінювалися з 13,5% до 7,8% [5, с. 68]. Якщо за формулою 5 розрахувати рівень середньорічного чистого прибутку

підприємств, то він повинен був би складати 11,9% у 2000р., та 7,2% у 2004р. Як бачимо, фактичний рівень прибутковості промислових підприємств, наведений у офіційному статистичному щорічнику України як за 2000р., так і за 2004р. (відповідно 4,8% та 4,7%), не відповідає розрахованим показникам [5, с. 61].

Зв'язок середньої норми чистого прибутку підприємства, при якій припиняється розвиток з банківським депозитним відсотком пояснюється тим, що при меншій, ніж банківський відсоток, нормі чистого прибутку інвестори не будуть вкладати кошти у виробництво, а покладуть їх у банк. Величина $ЧП_{i=0}$ інколи може бути дещо нижчою за банківський відсоток на депозит через те, що підприємства можуть інвестувати увесь отриманий прибуток, а тому можуть своїми інвестиціями компенсувати невеликий відтік капіталу зовнішніх інвесторів.

ВИСНОВКИ

Виходячи із вищенаведеного можна зробити висновок: податкове навантаження на підприємство не повинно переважати той рівень (30-35% доданої вартості), при якому ринкові відносини (у тому числі механізм приватних інвестицій) дозволяють йому інтенсивно розвиватися. Тому розробляючи податкову політику підприємство повинно враховувати визначену залежність й відповідно до особливостей діяльності підприємства розробляти напрямки оптимізації податкових платежів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богатин Ю.В., Швандар В.А. Производство прибыли: Учеб. пособие для вузов. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 256 с.
2. Кугаенко А.А., Беянин М.П. Теория налогообложения: 2-е изд., перераб. и доп. – М.: «Вузовская книга», 1999. – 344 с.
3. Есипов С. Общий уровень налогообложения // Бизнес Информ. - 1997. - №1. - С.35-36.
4. Каламбет С.В. Удосконалення механізму оподаткування прибутку з метою ефективного регулювання інвестиційної діяльності підприємств в Україні // Вісник податкової служби України. – 2001. - №8. – С. 61-62.
5. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Держкомстат України Заред. О.Г. Осауленко. - К.: ТОВ „Видавництво „Консультант”, 2005. – 591 с.
6. Юринец В., Лондар С. Фактор теневой экономики и оптимальная налоговая ставка // Бизнес Информ. – 1998. - №9. – С.27-30.